

XXI ASRDA VOKAL JANRINING YANGI TABIATI

Boybabaev Dilmurod Mamirjanovich

O'zbekiston Milliy pedagogika universiteti mustaqil izlanuvchisi

Botir Zokirov nomidagi Milliy estrada san'ati instituti

"Estrada xonandaligi" kafedrasida dotsenti v.b.

<https://doi.org/10.5281/zenodo.23059008>

Annotatsiya. Ushbu maqolada XXI asr musiqiy madaniyati sharoitida vokal janri tushunchasining o'zgarib borayotgan tabiati tahlil qilinadi. An'anaviy musiqashunoslikda janr asosan lad, metroritm, garmoniya, melodika, shakl, faktura va ijro xususiyatlari orqali tavsiflangan bo'lsa, zamonaviy estrada va ommaviy musiqa amaliyotida mazkur mezonlar vokal asarning to'liq tabiatini belgilash uchun etarli emasligi asoslanadi. XXI asr vokal janri vokal ijro, sahnaviy performans, vizual muhit, saund, raqamli media, auditoriya munosabati va madaniy funksiyaning o'zaro ta'sirida shakllanuvchi murakkab badiiy-madaniy hodisa sifatida qaraladi. Maqolada janrning musiqiy matn doirasidan chiqib, audiovizual, ijrochilik va mediaviy xususiyatlarni qamrab olish jarayoni yoritiladi. Bu yondashuv o'zbek estradasidagi zamonaviy vokal jarayonlarni tushunish uchun ham muhim nazariy ahamiyatga ega.

Kalit so'zlar: vokal janri, XXI asr musiqasi, estrada, vokal ijro, performans, vizual muhit, saund, raqamli media, auditoriya, madaniy funktsiya, musiqiy janr, o'zbek estradasida.

Аннотация. В данной статье анализируется меняющаяся природа концепции вокального жанра в контексте музыкальной культуры ХХІ века. В то время как в традиционной музыкологии жанр в основном характеризуется ладом, метроритмом, гармонией, мелодией, формой, фактурой и исполнительскими характеристиками, утверждается, что в современной поп-музыке и популярной музыке этих критериев недостаточно для определения полной природы вокального произведения. Вокальный жанр ХХІ века рассматривается как сложный художественно-культурный феномен, формирующийся в результате взаимодействия вокального исполнения, сценического исполнения, визуальной среды, звука, цифровых медиа, отношения аудитории и культурной функции. В статье исследуется процесс формирования жанра, выходящий за рамки музыкального текста и охватывающий аудиовизуальные, исполнительские и медийные характеристики. Такой подход также имеет важное теоретическое значение для понимания современных вокальных процессов в узбекской поп-музыке.

Ключевые слова: вокальный жанр, музыка ХХІ века, поп-музыка, вокальное исполнение, исполнение, визуальная среда, звук, цифровые медиа, аудитория, культурная функция, музыкальный жанр, узбекская поп-музыка.

Abstract: This article analyzes the changing nature of the concept of vocal genre in the context of 21st century musical culture. While in traditional musicology the genre is mainly characterized by mode, metrorhythm, harmony, melody, form, texture and performance characteristics, it is argued that in modern pop and popular music practice these criteria are not

sufficient to determine the full nature of a vocal work. The 21st century vocal genre is considered as a complex artistic and cultural phenomenon formed by the interaction of vocal performance, stage performance, visual environment, sound, digital media, audience attitude and cultural function. The article explores the process of genre going beyond the musical text and encompassing audiovisual, performance and media characteristics. This approach is also of important theoretical importance for understanding modern vocal processes in Uzbek pop.

Keywords: *vocal genre, 21st century music, pop music, vocal performance, performance, visual environment, sound, digital media, audience, cultural function, musical genre, Uzbek pop music.*

KIRISH. XXI asr musiqiy madaniyatida vokal san'ati sezilarli o'zgarishlarni boshdan kechirmoqda. Bu o'zgarishni faqat yangi musiqiy uslublar, vokal texnikasining takomillashuvi yoki raqamli texnologiyalarning paydo bo'lishi bilan izohlash etarli emas. Asosiy o'zgarish vokal asarning janr sifatida qanday mavjud bo'lishi haqidagi tasavvurning kengayishida namoyon bo'lmoqda. Musiqiy janr tushunchasi tarixan asarning badiiy vazifasi, shakli, ijro sharoiti va musiqiy xususiyatlarini umumlashtirish vositasi bo'lib xizmat qilgan. Ye. V. Nazaykinskiy janr va uslubni musiqani anglash va tahlil qilishning muhim nazariy kategoriyalari sifatida qarab, janr muammosini musiqiy asarning uslubiy va badiiy xususiyatlari bilan uzviy bog'liq holda tadqiq etadi [1]. Biroq XXI asr ommaviy musiqa amaliyotida vokal asarni faqat musiqiy matn sifatida tahlil qilish tobora murakkablashmoqda. Bugungi qo'shiq bir vaqtning o'zida eshitiladi, ko'riladi, ijro etiladi, raqamli muhitda tarqatiladi va auditoriya tomonidan qayta talqin qilinadi. Shuning uchun maqolaning asosiy tezisi quyidagicha ifodalanadi: XXI asrda vokal janri lad, ritm va garmoniyani inkor qilmagan holda, ular bilan cheklanmaydi; u vokal, performans, vizual muhit, saund, raqamli media, auditoriya va madaniy funksiyaning birligida namoyon bo'ladi. Demak, gap janrning an'anaviy musiqiy asoslarini rad etish haqida emas, balki ularning yangi badiiy-madaniy komponentlar bilan birlashuvi haqida bormoqda.

Musiqiy janrni o'rganish musiqashunoslikning muhim nazariy masalalaridan biri hisoblanadi. Janr muayyan asarlarni umumlashtirish, ularning o'xshash va farqli xususiyatlarini belgilash, ijro va qabul qilish sharoitlarini tushunish imkonini beradi. An'anaviy musiqiy tahlilda vokal asarni tavsiflashda lad va tonallik, metr va ritm, garmoniya, melodik tuzilish, kompozitsion shakl, faktura, tembr, vokal diapazon va ijro uslubi kabi parametrlar muhim ahamiyat kasb etadi. Bu mezonlar hozir ham o'z ilmiy ahamiyatini saqlab qolgan. Qo'shiqning lad-garmonik tuzilishi uning musiqiy obraziga, ritmik tashkiloti harakat xarakteriga, melodik qurilishi esa intonatsion qiyofasiga ta'sir ko'rsatadi. Biroq XXI asrdagi vokal amaliyoti shuni ko'rsatadiki, bir xil musiqiy vositalar turli janriy va madaniy kontekstlarda mutlaqo boshqacha natija berishi mumkin. Demak, janrni faqat «asar qanday tuzilgan?» degan savol bilan belgilash etarli emas. «Asar qanday ijro etilyapti, qanday eshitilyapti, qanday ko'rsatilyapti va qanday qabul qilinmoqda?» degan savollar ham janr tahlilining tarkibiy qismiga aylanmoqda. Nazaykinskiy janr va uslubni bir-biridan ajralgan, faqat formal belgilarga asoslangan tushunchalar sifatida emas, balki musiqiy asarni anglashning kengroq tizimi bilan bog'liq kategoriyalar sifatida ko'radi [1]. Bu fikr zamonaviy vokal janrining o'zgaruvchan tabiatini tushunish uchun muhim nazariy asos bo'lib xizmat qiladi.

XXI asr vokal janrining yangi tabiatini tushunish uchun qo'shiqning mavjudlik shakli o'zgarganini hisobga olish zarur. An'anaviy madaniyatda qo'shiq, avvalo, she'riy matn, musiqa va ijro birligi sifatida mavjud bo'lgan. Zamonaviy ommaviy musiqa madaniyatida esa bu birlik kengayib, unga vizual obraz, sahnaviy harakat, studiyaviy saund, raqamli taqdimot va auditoriya ishtiroki qo'shilmoqda. Shuning uchun zamonaviy vokal asarni faqat notaviy matn yoki audiozapis

sifatida o'rganish uning barcha xususiyatlarini ochib bermaydi. Bugun qo'shiqning ma'nosi musiqiy material, vokal ijro, she'riy matn, sahnaviy obraz, vizual muhit, shuningdek studiyaviy saund, raqamli tarqalish va auditoriya reaksiyasi orqali birgalikda shakllanishi mumkin. Bu holat esa janr tushunchasining kengayishiga olib keladi. Shunday qilib, XXI asrda janrni faqat asarning ichki musiqiy belgilari orqali emas, balki uning ijro, taqdimot va madaniy muomala shakllari orqali ham tushunish zarurati paydo bo'lmoqda.

XXI asrda xonanda ovozinig individual xususiyatlari janriy identifikatsiyaning muhim omiliga aylandi. Bu erda faqat vokal texnikasi nazarda tutilmaydi. Tembr, artikulyatsiya, nafas, frazirovka, melizmatika, improvizatsiya, mikrofon bilan ishlash va ovozga studiyaviy ishlov berish usullari ham janrning estetik qiyofasiga ta'sir ko'rsatadi. Bir xil garmonik asos turli vokal uslubida mutlaqo boshqacha badiiy natija berishi mumkin. Masalan, ovozning tembri va frazirovkasi qo'shiqning emotsional xarakteriga ta'sir qilsa, talaffuz va intonatsiya uning milliy yoki uslubiy qiyofasini belgilashi mumkin. Shu ma'noda vokal endi janrni shunchaki ijro etuvchi vosita emas, balki uni shakllantiruvchi omil sifatida namoyon bo'ladi. Bu jihat o'zbek qo'shiqchilik madaniyatini o'rganishda ham alohida ahamiyatga ega. H.Hamidov o'zbek an'anaviy qo'shiqchilik madaniyatining tarixiy taraqqiyotini keng kontekstda yoritgan ekan, qo'shiqchilikni milliy musiqa madaniyatining muhim tarkibiy qismi sifatida ko'rsatadi [2]. Ushbu yondashuv vokal janrini faqat musiqiy shakl emas, balki muayyan madaniy muhitda shakllanuvchi hodisa sifatida tushunishga imkon beradi.

XXI asr vokal janrini sahnaviy performansdan ajratish tobora qiyinlashmoqda. Zamonaviy xonandaning sahnadagi harakati, jestlari, kiyinishi, raqsi, tomoshabin bilan muloqoti, sahnadagi jamoaviy harakat va mikrofondan foydalanishi qo'shiqning badiiy obrazini belgilaydi. Bu erda «nima kuylanyapti?» degan savolga «qanday qilib namoyish etilyapti?» degan savol qo'shiladi. Ayniqsa estrada konsertlarida studiyaviy versiya bilan jonli ijro o'rtasidagi farq sezilarli bo'lishi mumkin. Studiyada asosiy e'tibor saundga qaratilsa, konsertda vokal bilan birga harakat, yoritish, sahna dizayni va auditoriya bilan muloqot ham muhim ahamiyat kasb etadi. Shuning uchun performansni janrning tashqi bezagi deb emas, balki uning idrok etilishi va badiiy mazmunini shakllantiruvchi omillardan biri sifatida qarash mumkin.

XXI asr vokal janrining yana bir muhim xususiyati, bu saundning janriy omilga aylanishi. An'anaviy musiqashunoslikda ovoz asosan ijrochilik va akustik xususiyatlar bilan bog'liq bo'lsa, zamonaviy musiqa prodakshnida saund maxsus texnologik jarayon orqali yaratiladi. Mikrofon tanlovi, ekvalizatsiya, kompressiya, reverberatsiya, delay, distortion, Auto-Tune, vokal layering, sampling va boshqa ishlovlar vokalning eshitilish xarakterini o'zgartiradi. Natijada studiyaviy texnologiya janrning estetik qiyofasiga ta'sir ko'rsatadi. Masalan, ba'zi zamonaviy vokal uslublarida ovozning tabiiyligi asosiy estetik qadriyat bo'lsa, boshqalarida elektron ishlovning o'zi janrning xarakterli belgisiga aylanishi mumkin. Shuning uchun XXI-asr vokal janrini tahlil qilishda "qanday kuylandi?" degan savol bilan birga "qanday yozib olindi?" va "qanday eshittirildi?" degan savollarni ham qo'yish zarur.

Raqamlashuv vokal janrining tarqalish shaklinigina emas, uning mavjudlik muhitini ham o'zgartirdi. Bugungi qo'shiq to'liq audio, videoklip, live versiya, qisqa videolavha, remix, shuningdek acoustic versiya, cover va fan-video kabi turli shakllarda mavjud bo'lishi mumkin. Demak, asarning hayoti studiyaviy yozuv bilan tugamaydi. U raqamli muhitda qayta ishlanadi, qisqartiriladi, qayta ijro etiladi va yangi kontekstlarga ko'chiriladi. Bu jarayon janrning ochiqqligini kuchaytiradi. Bir qo'shiqning o'zi turli platformalarda turlicha qabul qilinishi mumkin. Shu nuqtai nazardan raqamli media janrning tashqi tarqatish vositasi emas, balki uning zamonaviy madaniy mavjudlik muhiti sifatida namoyon bo'lmoqda.

Vokal janrining yangi tabiatini belgilaydigan muhim omillardan biri – uning madaniy funksiyasidir. Qo‘shiq faqat estetik zavq berish vositasi emas. U shaxsiy his-tuyg‘ularni ifodalash, ijtimoiy muloqot, milliy o‘zlik, avlod identifikatsiyasi, xotira va ko‘ngilocharlik kabi vazifalarni bajarishi mumkin. Ayniqsa ommaviy musiqada qo‘shiq muayyan avlodning estetik didi va madaniy tajribasini ifodalovchi belgilardan biriga aylanadi. O‘zbek qo‘shiqchilik madaniyati tarixiga nazar tashlanganda ham vokal musiqaning ijtimoiy va madaniy funksiyasi keng ekanini ko‘rish mumkin. H. Hamidov tadqiqotida qo‘shiqchilikning tarixiy-madaniy taraqqiyotiga e‘tibor qaratilishi qo‘shiqni faqat musiqiy shakl sifatida emas, balki milliy madaniyatning bir qismi sifatida ko‘rish imkonini beradi [2]. Shuning uchun XXI asr vokal janrini o‘rganishda “qanday musiqa?” degan savol bilan birga “u madaniyatda qanday vazifa bajaradi?” degan savol ham muhimdir.

Mazkur yondashuv o‘zbek estradasi materiallarini o‘rganishda ayniqsa dolzarbdir. O‘zbek estradasida milliy melodik intonatsiyalar, an‘anaviy she‘riy obrazlar, zamonaviy garmoniya, elektron aranjirovka, vokal texnikasi, sahnaviy performans va raqamli vizual madaniyat ko‘p hollarda bir asar doirasida birlashadi. Shu sababli qo‘shiqning janriy xususiyatini faqat lad-garmonik qurilish orqali belgilash uning to‘liq badiiy tabiatini ochib bermaydi. Zamonaviy o‘zbek vokal asarini tahlil qilishda musiqiy tuzilish, vokal uslub, she‘riy matn, ijrochining sahnaviy obrazi, aranjirovka va saund, videoklip va vizual muhit, shuningdek raqamli platformalardagi mavjudligi, auditoriyaning munosabati, asarning madaniy funksiyasi. kabi jihatlarni birgalikda ko‘rib chiqish maqsadga muvofiq. Bunday yondashuv milliy estradani faqat tashqi ta‘sirilar natijasi sifatida emas, balki milliy musiqiy tafakkur va global media madaniyatining o‘zaro ta‘sirida shakllanayotgan murakkab jarayon sifatida o‘rganish imkonini beradi.

Xulosa

XXI asrda vokal janrining tabiati sezilarli darajada murakkablashdi. Janr endi faqat lad, ritm, garmoniya, melodika va shakl bilan chegaralanmaydi. Biroq bu musiqiy kategoriyalarning ahamiyati yo‘qolganini anglatmaydi. Aksincha, XXI asrda janrning an‘anaviy musiqiy asoslari yangi badiiy va texnologik komponentlar bilan birlashmoqda. Ular vokal, performans, vizual muhit, saund, raqamli media, auditoriya va madaniy funktsiya bilan uzviy aloqada namoyon bo‘lmoqda. Shu nuqtai nazardan XXI asr vokal janrini ochiq, dinamik va ko‘p qatlamli badiiy-madaniy hodisa sifatida tushunish mumkin. Bunday yondashuv janrning an‘anaviy musiqiy asoslarini rad etmaydi. Aksincha, ularning zamonaviy ijro, texnologiya, media va auditoriya muhitida qanday yangi ma‘no kasb etayotganini ochib beradi. Eng muhimi, XXI asrda vokal janri faqat eshitiladigan musiqa emas. U ijro etiladi, ko‘rinadi, texnologik jihatdan qayta ishlanadi, raqamli muhitda tarqaladi va auditoriya tomonidan qayta ma‘nolanadi. Shuning uchun zamonaviy vokal janrini o‘rganishda musiqiy tahlil bilan cheklanib qolmasdan, vokal ijro, performans, vizual muhit, saund, raqamli media, auditoriya va madaniy funktsiya o‘rtasidagi munosabatlarni ham hisobga olish zarur. O‘zbek estradasi misolida bu masala yanada dolzarbdir. Milliy musiqiy intonatsiya, o‘zbek she‘riyati, vokal ijro an‘analari, zamonaviy aranjirovka, elektron saund va raqamli vizual madaniyatning birlashuvi vokal janrlarining yangi qiyofasini shakllantirmoqda.

Demak, XXI asr vokal janrining yangi tabiati uning musiqiy asoslaridan voz kechishida emas, balki musiqiy asoslarni vokal, performans, vizual, texnologik, mediaviy va madaniy jarayonlar bilan birlashtirishida namoyon bo‘ladi. Bu esa zamonaviy vokal janrlarini tadqiq etishda janr tushunchasini yanada kengroq – musiqiy asar, ijro, vizual muhit, media va madaniy funktsiyaning o‘zaro ta‘sirida shakllanuvchi hodisa sifatida ko‘rib chiqishni talab etadi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. Назайкинский Е. В. Стил и жанр в музыке: учебное пособие для студентов высших учебных заведений. М.: Гуманит. изд. центр ВЛАДОС, 2003. 248 с.
2. Hamidov H. O'zbek an'anaviy qo'shiqchilik madaniyati tarixi. Toshkent: O'qituvchi, 1996. 176 b.
3. Oyxo'jaeva Sh. I. O'zbek musiqasi tarixi. Toshkent, 2008.
4. Tagg P. Music's Meanings: A Modern Musicology for Non-Musos. New York & Huddersfield: The Mass Media Music Scholars' Press, 2013.
5. Wikström P. The Music Industry: Music in the Cloud. 3rd ed. Cambridge: Polity Press, 2020.